

JOLANTA MAZUREK

WKŁAD BIBLIOTEKI KÓRNICKEJ W ROZWÓJ SYSTEMU ROZPROSZONYCH BIBLIOTEK CYFROWYCH W POLSCE

W roku 2007 mija pięć lat od uruchomienia pierwszej regionalnej biblioteki cyfrowej w Polsce – Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej (WBC¹). Inicjatywa ta, podjęta wówczas przez Poznańską Fundację Bibliotek Naukowych (PFBN) i Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe (PCSS), miała od samego początku charakter regionalny. Wynikał on nie tyle ze środowiskowego profilu działań prowadzonych przez obie te instytucje, ile z zamiaru zebrania w jednym, dostępnym dla wszystkich miejscu, historycznych i dydaktycznych źródeł dotyczących naszego regionu. Obecnie można postawić pytania – jak po pięciu latach funkcjonowania rozwinęła się ta zaawansowana technologicznie i pionierska organizacyjnie koncepcja? W jakim stopniu Biblioteka Kórnicka, wnosząc bez wątpienia istotną wartość w zasoby Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej, realizuje w nowym kontekście historycznym wolę ostatniego z jej właścicieli?

Nie ulega wątpliwości, że działania Biblioteki Kórnickiej, w ramach Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej, mają już obecnie ponadregionalny wymiar. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest oczywiście możliwość udostępniania zbiorów w powszechnie już dostępnym Internecie. Przede wszystkim jednak ten szerszy wymiar pojawił się za sprawą wirtualnych powiązań z podobnymi inicjatywami uruchomionymi w innych regionach Polski. W tym kontekście efekty prac prowadzonych w BK, uzyskały w ostatnim okresie nową jakość, która nie była brana pod uwagę w pierwszym okresie istnienia WBC.

Oficjalne uruchomienie Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej nastąpiło w październiku 2002 roku, w efekcie podjęcia inicjatywy przez całe środowisko naukowo-kulturalne Wielkopolski. Po środowiskowej dyskusji przyjęto, iż WBC będzie instytucją afiliowaną przy PFBN, która sprawować będzie merytoryczną pieczę w zakresie opisu publikacji, aktualizacji i reguł udostępniania. Instytucje

¹ <http://www.wbc.poznan.pl/>

będą umieszczały swoje zasoby cyfrowe korzystając ze wspólnej platformy sprzętowo-programowej. System oparty został na oprogramowaniu dLibra² opracowanym w PCSS. W realizacji przedsięwzięcia miały brać udział poznańskie biblioteki i wydawnictwa. Dla celów czuwania nad zawartością WBC oraz określania polityki dalszego rozwoju powołane zostały – Rada Programowa oraz Rada Naukowa WBC. Projekt został przyjęty w kwietniu 2001 roku przez Kolegium Rektorów miasta Poznania.

Od momentu powołania Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej szczególnie podkreślano regionalny charakter tej inicjatywy, stanowiącej – w pewnym sensie – przeciwieństwo do budowanej wówczas Polskiej Biblioteki Internetowej³.

Główną zaletę takiego zdecentralizowanego podejścia stanowi udostępnienie tzw. zasobu regionalnego (piśmiennictwa i źródeł informacji związanych z określonym regionem). Wymaga on opracowania, a to mogą najlepiej zapewnić specjaliści z bibliotek danego obszaru. Ponadto, podejście regionalne dało możliwość rozszerzenia funkcji realizowanych przez pojedynczą bibliotekę o nowe pole działalności, zmierzającej w kierunku udostępnienia swoich zbiorów szerszemu gronu czytelników. Dodatkowo przyjęto, iż każda biblioteka powinna mieć możliwość korzystania z oprogramowania biblioteki cyfrowej w taki sposób, aby mogła sama dostosowywać je do swoich potrzeb oraz potrzeb swoich czytelników. Nie podnosi to w sposób drastyczny kosztów (instytucje w zasadzie nie ponoszą żadnych wydatków), bo finansowanie sprowadza się jedynie do utrzymania serwerów i ich serwisu. Obsługę zasobu biblioteki wykonują siłami własnego personelu. Takie lokalne podejście ułatwiło również elastyczne kształtowanie zasobu udostępnianego poprzez Internet. Wiadomo, że lokalna biblioteka najlepiej zna potrzeby swoich czytelników i najszybciej może dostosować swój zbiór do ich oczekiwań. W przypadku wysokiego stopnia centralizacji nie jest możliwe uwzględnianie potrzeb wszystkich lokalnych społeczności⁴. Tak przyjęte założenia funkcjonowania bibliotek cyfrowych o charakterze środowiskowym okazały się jak najbardziej słuszne i zasadne.

Powstanie pierwszej regionalnej biblioteki cyfrowej zaowocowało w następnych latach szeregiem dalszych inicjatyw o podobnym charakterze. Kolejną regionalną biblioteką cyfrową była powołana w 2005 roku (kiedy WBC posiadała już ok. 3 000 publikacji) Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa. Jeszcze w roku 2004 utworzono bibliotekę cyfrową Politechniki Wrocławskiej, którą w 2006 roku przekształcono w Dolnośląską Bibliotekę Cyfrową. Tempo powsta-

² <http://dlibra.psnc.pl/>

³ <http://www.pbi.edu.pl/>

⁴ M. Górny, P. Gruszczyński, C. Mazurek, J. Nikisch, M. Stroiński, A. Swędryński „Zastosowanie oprogramowania dLibra do budowy Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej”, II Konferencja: Internet w bibliotekach, Wrocław, 23-26 września 2003.

wania kolejnych bibliotek cyfrowych znacznie wzrosło w efekcie sukcesu, jakim okazały się te pierwsze instalacje oprogramowania. Do końca marca 2007 roku utworzono w sumie 9 regionalnych bibliotek cyfrowych, do których wprowadza swoje zbiory blisko 300 instytucji i które udostępniają ponad 96 000 zbiorów w postaci cyfrowej.

Aktualnie działające biblioteki cyfrowe to⁵:

- Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa
Od X 2002 r., <http://www.wbc.poznan.pl/>
- Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa (dawniej Biblioteka Cyfrowa Politechniki Wrocławskiej)
Od XI 2004 r., <http://www.dbc.wroc.pl/>
- Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa
Od IX 2005 r., <http://kpbc.umk.pl/>
- Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa
Od X 2005 r., <http://zbc.uz.zgora.pl/>
- Małopolska Biblioteka Cyfrowa
Od I 2006 r., <http://mbc.malopolska.pl/>
- Śląska Biblioteka Cyfrowa
Od VIII 2006 r., <http://www.sbc.org.pl/>
- Jeleniogórska Biblioteka Cyfrowa
Od IX 2006 r., <http://jbc.jelenia-gora.pl/>
- Podlaska Biblioteka Cyfrowa
Od XI 2006 r., <http://pbc.biaman.pl/>
- Wejherowska Biblioteka Cyfrowa
Od III 2007 r., <http://biblioteka.wejherowo.pl/dlibra/>

Regionalne biblioteki cyfrowe stanowią jedną z grup instalacji oprogramowania dLibra. Drugą grupę instalacji stanowią instytucjonalne biblioteki cyfrowe (rys.1).

Obecnie należą do nich:

- Biblioteka Cyfrowa Politechniki Łódzkiej
Od XII 2005 r., <http://ebipol.p.lodz.pl/>

⁵ Aktualna lista regionalnych i instytucjonalnych bibliotek cyfrowych dostępna na stronie - http://dlibra.psnc.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=27&lang=pl

- Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego
Od XII 2005 r., <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/>
- Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa
Od V 2006 r., <http://www.ap.krakow.pl/dlibra/>
- Biblioteka Cyfrowa Politechniki Warszawskiej
Od V 2006 r., <http://bcpw.bg.pw.edu.pl/>
- Księgozbiór Wirtualny Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES
Od VIII 2006 r., <http://digital.fides.org.pl/>
- Cyfrowa Biblioteka Narodowa „Polona“
Od X 2006 r., <http://www.polona.pl/>
- Biblioteka Cyfrowa CODN
Od I 2007 r., <http://bc.codn.edu.pl/>



Rys. 1. Przykładowa strona instytucjonalnej biblioteki cyfrowej

Większość bibliotek cyfrowych opartych na oprogramowaniu dLibra widnieje w oficjalnym rejestrze repozytoriów OAI-PMH (*ang. Open Archive Initiative – Protocol for Metadata Harvesting*).⁶ Repozytoria te to jedyne oficjalnie zarejestrowane tego typu zbiory zasobów cyfrowych w Polsce. Dzięki stosowaniu otwartego protokołu wymiany metadanych OAI-PMH, zasoby polskich bibliotek cyfrowych mogą być wyszukiwalne w całym Internecie.

⁶ <http://www.openarchives.org/Register/BrowseSites>



Rys. 2. Przykładowy opis hasłowy publikacji w WBC

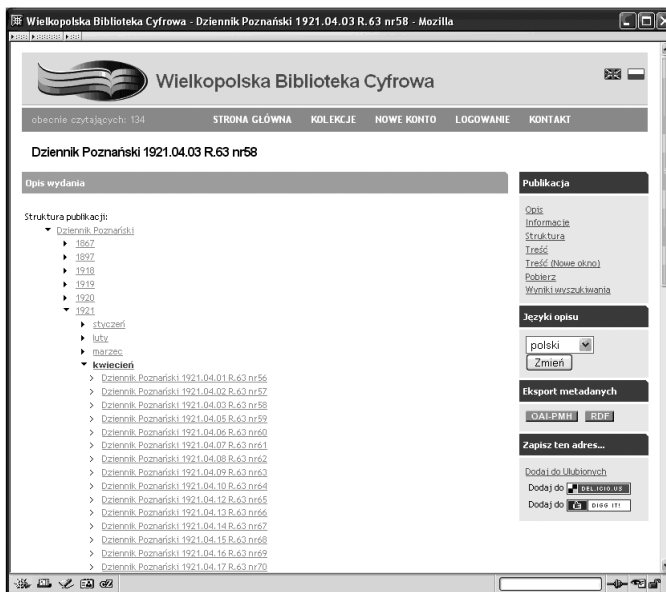
Udostępnienie informacji o przechowywanych zasobach za pośrednictwem standardowych metod (takich jak OAI-PMH) umożliwiło szersze wykorzystanie bibliotek cyfrowych, a zarazem zwiększyło dostępność zbiorów będących własnością poszczególnych bibliotek. Dla osiągnięcia efektu wzajemnego przeszukiwania ich zawartości (tj. wymiany danych) każdy zasób cyfrowy oparty o system dLibra jest opisany zestawem metadanych (hasła) (rys. 2). Opis ten może zostać wprowadzony ręcznie lub być zaimportowany automatycznie z plików w formacie MARC, RDF⁷ czy XML. Niektóre hasła, jak np. typ zasobu, system wypełnia samoistnie lub też dziedziczy z elementów nadrzędnych. W swojej podstawowej postaci system dLibra oferuje 15 atrybutów zgodnych ze standardem DublinCore w wersji 1.1⁸. Wartości poszczególnych atrybutów są gromadzone w słowniku, wspierającym grupowanie wyrażań o podobnym znaczeniu. Grupowanie to jest następnie wykorzystywane w celu poprawy wyników wyszukiwania. Warto także zaznaczyć, iż każde z hasła może mieć wiele wartości, może zawierać podhasła, a zasób może być w ten sposób opisany w kilku wersjach językowych.

Dla uporządkowania zbiorów w bibliotece cyfrowej jej zasoby przydzielane są do kolekcji. Kolekcja to pewnego rodzaju struktura logiczna biblioteki widziana przez czytelnika. W każdej bibliotece cyfrowej może istnieć dowolna liczba kolekcji, a każda kolekcja może składać się z dowolnej liczby kolekcji podrzędnych. Do

⁷ <http://www.w3.org/TR/rdf-concepts>

⁸ <http://dublincore.org/documents/dces/>

danej kolekcji może należeć dowolna liczba publikacji (zbiorów). Dowolna publikacja może należeć do wielu kolekcji, które zazwyczaj tworzone są tematycznie, np. „Dziedzictwo kulturowe”, „Muzykalia”, „Materiały dydaktyczne” itp.



Rys. 3. Przykładowa publikacja grupowa w WBC

W szczególnych przypadkach (jak np. w przypadku roczników gazet) zasoby biblioteki zorganizowane są w formie publikacji grupowych (rys. 3). Publikacja grupowa służy do łączenia (grupowania) powiązanych ze sobą publikacji i ma widoczną dla czytelnika strukturę drzewiastą. Takie uszeregowanie w obrębie tytułu daje użytkownikom ułatwioną i swobodną możliwość nawigacji pomiędzy numerami, rocznikami czy tomami publikacji. Każdy czytelnik, odwiedzający stronę dowolnej regionalnej biblioteki cyfrowej, ma do dyspozycji funkcje przeszukiwania jej zawartości poprzez opis hasłowy lub niekiedy także poprzez treść zbiorów. Może on ograniczyć wyszukiwanie do określonej kolekcji, a znajdując interesujący go zasób może następnie przejrzeć inne zbiory, zgrupowane w ramach tej samej publikacji grupowej (np. kolejne roczniki gazet, kolejne tomy w ramach tego samego tytułu i in.).

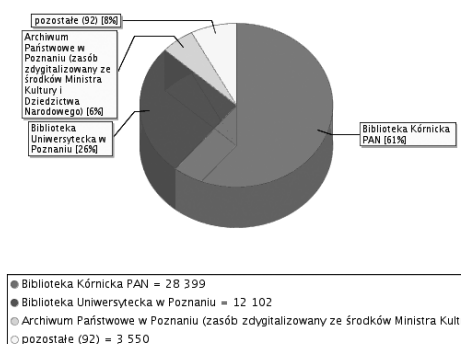
Powstanie kolejnych regionalnych bibliotek cyfrowych i wprowadzenie w nich ujednocionej wymiany metadanych, pozwoliło na rozszerzenie funkcji dostępnych dla użytkowników. Zmianie uległ mianowicie zakres zbiorów, do których czytelnik uzyskuje dostęp poprzez wykonanie pojedynczego zapytania w dowol-

nej bibliotece cyfrowej. Mechanizm otwartego protokołu wymiany danych tworzy możliwość zdalnego przeszukiwania bibliotek. Powoduje to, że czytelnik pracując z witryną np. WBC uzyskuje dostęp do zasobów innej biblioteki cyfrowej. Tym samym uzyskuje on również kompletny dostęp do fizycznie rozproszonych zbiorów różnych bibliotek w kraju. Użytkownik decyduje za każdym razem, czy przeszukiwanie ma odbywać się tylko w jednej, czy we wszystkich regionalnych bibliotekach cyfrowych. Należy podkreślić, że od momentu uruchomienia funkcjonalności przeszukiwania rozproszonego liczba dostępów do zasobów WBC niemal się podwoiła. Wynika z tego, jak bardzo funkcjonalną dla użytkowników jest możliwość rozproszonego przeszukiwania zasobów bibliotek cyfrowych.

Poza dostępem użytkowników do zasobów rozproszonych, pytania do bibliotek cyfrowych kierują także popularne wyszukiwarki internetowe, np. Google. Dzięki temu wszystkie zbiory przechowywane w bibliotekach cyfrowych mogą być odnalezione bezpośrednio ze stron tych wyszukiwarek. Trafność wyszukiwania jest jednakże uzależniona od jakości opisu zbiorów (metadanych), z których korzystają automaty indeksujące. Każda publikacja przechowywana w sieci regionalnych bibliotek cyfrowych jest ponadto opatrzona indywidualnym i niezmiennym identyfikatorem OAI, który pozwala jednoznacznie zidentyfikować tę publikację w Internecie.

Zbiory udostępniane w Wielkopolskiej Bibliotece Cyfrowej pochodzą z 33 instytucji wielkopolskich oraz ze zbiorów prywatnych⁹. W ciągu każdego miesiąca czytelnicy generują do systemu WBC ponad 50 000 zapytań. W styczniu 2007 roku stroną WBC odwiedziło ponad 350 000 zainteresowanych.

Biblioteka Kórnicka posiada obecnie największą liczbę zbiorów udostępnianych przez wszystkie biblioteki w WBC (ponad 28 000 publikacji z ogólnej liczby ponad 45 000 publikacji dostępnych poprzez witrynę Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej) (rys.4).



Rys. 4. Podział publikacji w WBC

⁹ Aktualne statystyki dostępne na stronie www.wbc.poznan.pl

Ponad 40% czytelników sięgających do zasobów WBC czyta publikacje wprowadzone przez BK. Wśród najczęściej oglądanych publikacji pochodzących ze zbiorów naszej Biblioteki znajduje się *Biblia Vetus et Novum Testamentum* z 1563 r. (ponad 48 000 wyświetleń).

Dla potrzeb czytelników, z bogatych zbiorów naszej Biblioteki, zamieszczamy na stronach Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej interesujące ich druki XIX-wieczne, czasopisma, unikatowe stare druki, rękopisy, dokumenty życia społecznego i in., do których fizyczny dostęp jest utrudniony z różnych przyczyn. Biblioteka Kórnicka w ramach redagowania zawartości WBC współpracuje z pozostałymi bibliotekami Wielkopolski. W ostatnim okresie wspólnie z Biblioteką PTPN podjęta została inicjatywa udostępnienia jednego kompletnego zbioru „Dziennika Poznańskiego”, którego różne numery przechowywane są fizycznie w dwóch bibliotekach. Dzięki udostępnieniu cyfrowej wersji tej gazety w ramach jednej publikacji w WBC, czytelnik nie jest zmuszony do poszukiwania określonej pozycji w każdej z bibliotek oddzielnie.

Ogromne zaangażowanie środowiska bibliotekarskiego i informatycznego, determinacja i wiara w realizację przedsięwzięcia okazały się wystarczające, by pionierska inicjatywa projektu, jakim jest Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa, stała się zauważalna w kraju. Przykład tej regionalnej biblioteki cyfrowej ośmielił inne ośrodki bibliotekarskie do stworzenia podobnych repozytoriów cyfrowych. Powstała w ten sposób sieć bibliotek cyfrowych umożliwiła wszystkim instytucjom partycypującym w przedsięwzięciu, zorganizowaną prezentację swoich zbiorów na forum światowym, czyniąc je dostępnymi dla każdego zainteresowanego.

Biblioteka Kórnicka, od początku uczestnicząca w tym procesie, przyczynia się znacząco do tworzenia społeczeństwa informacyjnego. Udostępnianie w Internecie bogatych zbiorów kórnickich z pewnością wpisuje się także w realizację woli ostatniego właściciela Kórnicka – Władysława hr. Zamoyskiego, który cały majątek, wraz ze zbiorami bibliotecznymi, przekazał Narodowi.